

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ»

ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ
ΤΟΥ ΣΤ' ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ Α₂
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ

XANIA
1990

ΜΕΤΑΕΙΑ ΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

Η ανακοίνωση αυτή αποτελεί την πρώτη παρουσίαση ενός επιστημονικού προγράμματος, που διεξάγεται, από το 1984, από την ΚΔ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, σε συνεργασία με το Δήμο Σητείας¹. Σκοπός μας η έρευνα της αρχαίας κατοίκησης στην αρκετά εκτεταμένη περιοχή της πόλης της Σητείας και μέσα μας οι ανασκαφές και οι επιφανειακές έρευνες.

Έχουν γίνει μέχρι σήμερα δύο ανασκαφές: η μία, στην Αγία Φωτιά, ολοκληρώθηκε σε δύο χρόνια (1984-1985) και η άλλη, στον Πετρά, ξεκίνησε το 1985 και θα χρειασθεί να συνεχισθεί για πολύ ακόμα, καθώς και δύο επιφανειακές έρευνες, στις ίδιες θέσεις.

I. ΑΓΙΑ ΦΩΤΙΑ

Η περιοχή της Αγίας Φωτιάς είναι ήδη γνωστή από χρόνια, για το πρωτομινωϊκό νεκροταφείο της, που σκάφθηκε το 1971, από τον Κ. Δαβάρα². Απέχει από

1. Η πραγματοποίηση του προγράμματος θα ήταν αδύνατη χωρίς τη βοήθεια και την ενθάρρυνση του Εφόρου Κ. Δαβάρα και την υλική και ηθική υποστήριξη του Δημάρχου Σητείας κ. Ν. Πετράκη. Τους ευχαριστώ και τους δύο θερμά.

Στο πρόγραμμα έλαβε μέρος, το 1985 και 1986, μια ομάδα είκοσι νέων από τις πόλεις Laon και Reims της Γαλλίας, στα πλαίσια ανταλλαγών του Δήμου Σητείας. Οι νέοι αυτοί φιλοξενήθηκαν για ένα μήνα στη Σητεία και έλαβαν μέρος στις ανασκαφές και τις επιφανειακές έρευνες, μετά από άδεια του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου και υπό την αιγίδα του Υφυπουργείου Πολιτισμού. Επίσης, το 1986 έλαβαν μέρος στην ανασκαφή οι τελειόφοιτες της Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου της Αθήνας Νάνου Παπαχωστοπούλου, Έλσα Παπατσαρούχα και Ελένη Προκοπίου.

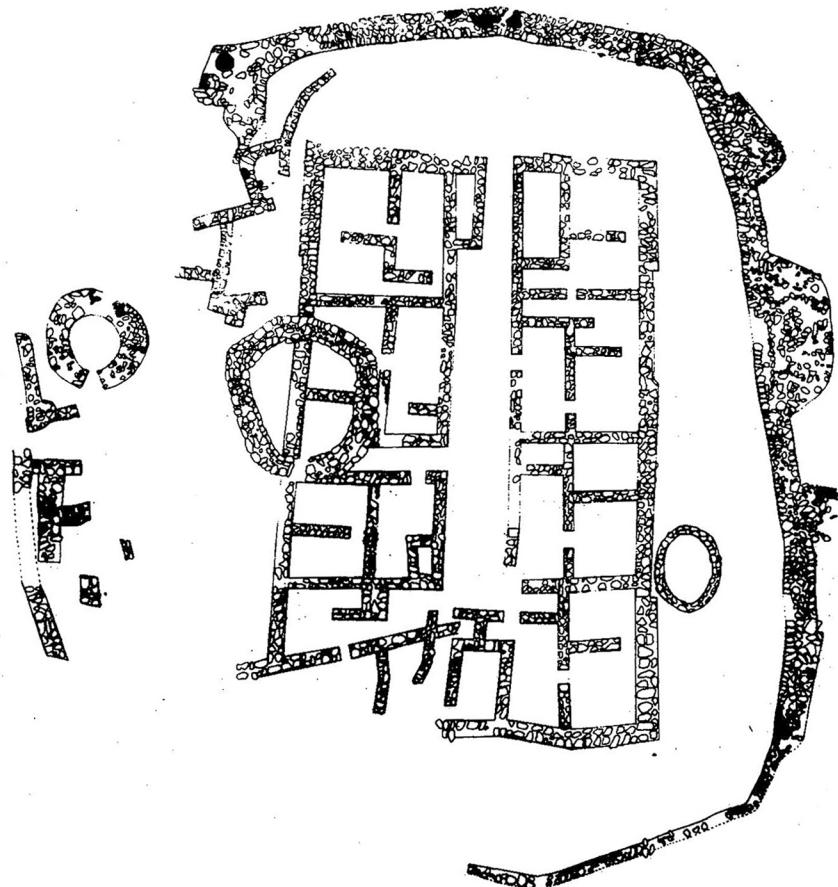
Οι φωτογραφίες και τα σχέδια έγιναν από τη γράφουσα.

2. Κ. Δαβάρας, «Αγία Φωτιά», *Ἐργον* 1971, 266.

τη σημερινή πόλη της Σητείας πέντε χιλιόμετρα, στα ανατολικά, και αποτελεί τη μοναδική πεδινή ζώνη μεταξύ Σητείας και Παλαικάστρου, με έκταση περίπου επτακοσίων στρεμμάτων. Στο μέσον της πεδιάδας, δίπλα στη θάλασσα, υπάρχει λόφος, πλατύς και χαμηλός, ύψους μόλις είκοσι πέντε μέτρων, που λέγεται Κουφωτά. Απέχει από το πρωτομινωικό νεκροταφείο εκατόν πενήντα μέτρα, στα δυτικά. Στην κορυφή αυτού του λόφου πραγματοποιήθηκε η ανασκαφή μας, που ξεκί-

ΑΓΙΑ ΦΩΤΙΑ ΣΗΤΕΙΑ

1964 - 1965

Σχ. 1. Αγία Φωτιά Σητείας. Κάτοψη της ανασκαφής.

νησε ως δοκιμαστική, με αφορμή αίτηση για την ανέγερση ξενοδοχείου και στη συνέχεια, μετά τα πρώτα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα αποτελέσματα, έγινε συστηματική και διήρκεσε συνολικά 6 μήνες.

Ήδη από το 1959, ο καθηγητής Ν. Πλάτων είχε επισημάνει στην κορυφή του λόφου τοίχους ευθύγραμμους και καμπυλόγραμμους, καθώς και λίγα προανακτορικά δύστρακα³.

Οι αρχικές ενδείξεις, μια κυκλική κατασκευή με εξωτερική διάμετρο 7,5 μ. γεμισμένη με πέτρες στο εσωτερικό της, που σχημάτιζαν ένα κώνο ύψους 1,5 μ., με είσοδο στα ανατολικά, και η ύπαρξη επιφανειακών λειψάνων από ευθύγραμμους τοίχους στα ανατολικά της, οδηγούσαν προς την υπόθεση ότι επρόκειτο για τον βορειότερο και ανατολικότερο μέχρι σήμερα γνωστό τάφο του τύπου της Μεσαράς. Αυτό δυστυχώς δεν αποδείχθηκε κατά την ανασκαφική έρευνα, γιατί δεν βρέθηκαν καθόλου λείψανα ταφών ή άλλες ενδείξεις, που θα επέτρεπαν με βεβαιότητα την ταύτιση, αλλά παραμένει οπωδήποτε μια πιθανότητα.

A. Η ανασκαφή

Μια πρώτη παρουσίαση του ευρήματος των Κουφωτών, της σημασίας του και των προβλημάτων ερμηνείας του έχει γίνει ήδη αλλού⁴. Εδώ θα περιορισθούμε σε μια συνοπτική αναφορά των δεδομένων.

Η κατάληφη του λόφου έγινε σε δύο φάσεις και με δύο διαφορετικούς σκοπούς (Σχέδ. 1).

Κατά την πρώτη φάση κτίσθηκε ένα μεγάλο ορθογώνιο κτίριο, που περιβαλλόταν από τείχος και, κατά την δεύτερη, μετά την εγκατάλειψή του κτιρίου αυτού, κατασκευάσθηκαν, εν μέρει πάνω στα ερείπια του, η κυκλική κατασκευή που προαναφέρθηκε και άλλη μια, στα νότια της, καθώς και μερικοί ακόμα τοίχοι, οι οποίοι δεν ταυτίσθηκαν με οικοδομήματα συγχεκριμένης κάτοφης ή χρήσης. Τα προβλήματα ερμηνείας που προκύπτουν είναι πολλά, εξαιτίας της μοναδικότητας του ευρήματος, αλλά και της κακής κατάστασης διατήρησης των αρχιτεκτονικών λειψάνων και του μικρού σχετικά αριθμού κινητών ευρημάτων.

α) Οι κυκλικές κατασκευές:

Η πρώτη και μεγαλύτερη είναι κτισμένη από αργούς λίθους, μικρότερους στη θεμελίωση και μεγαλύτερους υψηλότερα. Σώζεται σε ύψος 0,80 μ. Ακουμπά απευθείας πάνω στο βράχο στο νότιο τμήμα της, ενώ στο βόρειο πάνω στα θεμέλια του παλαιότερου ορθογώνιου κτιρίου, χωρίς να τα έχει καταστρέψει. Η διάμετρός

3. N. Πλάτων, «Χρονικά άνασκαφών και έπιφανειακών έρευνών». ΠΑΕ, 1959, 218.

4. M. Τσιπούλου, «Αγία Φωτιά Σητείας: Το νέο εύρημα». *Acts of the B.S.A. Centenary Conference, Manchester* (υπό εκτύπωση).

της εξωτερικά είναι 7,5 μ. Το πάχος του τοιχώματός της, 1,2 μ., δείχνει ότι το αρχικό της ύφος θα μπορούσε να ήταν σχετικά μεγάλο. Άφθονες πεσμένες πέτρες βρέθηκαν στο εσωτερικό της, όσο και γύρω της. Η είσοδος είναι στα ανατολικά και έχει πλάτος 1,2 μ. Δεν βρέθηκαν παραστάδες, αλλά το κατώφλι είναι στρωμένο με μικρές πλάκες. Μια μεγάλη πέτρα, διαστάσεων $1,1 \times 0,25 \times 0,5$ μ., σπασμένη σήμερα, είναι πολύ πιθανό ότι είχε χρησιμεύσει ως ανώφλι. Δεν πρέπει να αποκλεισθεί η πιθανότητα θολωτής στέγασης, αν και το σωζόμενο ύφος του τοιχώματος δεν δείχνει καμμιά κλίση προς τα μέσα, όπως θα αναμενόταν όλλωστε, εφόσον είναι μόνον 0,80 μ. Πάντως σημειώνουμε την εύρεση μιας μεγάλης πλακοειδούς πέτρας, διαστάσεων $1,2 \times 0,45 \times 0,18$ μ. πεσμένης στα νότια του κτίσματος, που θα μπορούσε να είχε χρησιμεύσει ως κλειδί του πιθανού θόλου.

Στο εσωτερικό της δεν βρέθηκε κάτι που να επιτρέπει την ταύτιση με τάφο, ούτε κόκαλα, ούτε στάχτη, και στην πραγματικότητα δεν βρέθηκε σχεδόν τίποτα, εκτός από λίγα μεσομινωικά άστρακα. Το πάτωμά της δεν σωζόταν και συνεχίζοντας την ανασκαφή ανακαλύφαμε τους τοίχους του παλαιότερου κτιρίου. Η χρονολόγησή της ήταν έτσι προβληματική. Δύο στοιχεία πάντως έδιναν κάποιες ενδείξεις: η ύπαρξη του παλαιότερου σπιτιού προσφέρει ένα *terminus post quem* και ο τρόπος κτισμάτος, όμοιος στα δύο κτίσματα, δείχνει ότι η χρονική τους απόσταση δεν πρέπει να ήταν μεγάλη. Εξάλλου, η ολοκληρωτική έλλειψη, τόσο μέσα στην χυκλική κατασκευή, όσο και στο χώρο του λόφου, οστράκων νεώτερων από τη μεσομινωική φάση, την κατατάσσει σ' αυτήν αναγκαστικά. Ευτυχώς, η ακριβέστερη χρονολόγησή της έγινε δυνατή μετά από την ανεύρεση ενός μόνωτου χυπέλλου σε κομμάτια, της MMIIα, σφηνωμένου ανάμεσα στις πέτρες του τοιχώματος⁵ (*Πίν. 66α*).

Η δεύτερη χυκλική κατασκευή, στα νότια της πρώτης (*Σχέδ. I*), σώζεται μόνον στα θεμέλια της, αποτελούμενα από μικρές πέτρες. Έχει εξωτερική διάμετρο 5 μ. και πάχος τοιχώματος 1,2 μ. Η είσοδος της, πλάτους 1 μ. επίσης χωρίς παραστάδες, βρίσκεται στα ανατολικά. Χρονολογήθηκε και αυτή στη MMII φάση, από την ύπαρξη μερικών ημισφαιρικών χυπέλλων στο εσωτερικό της⁶. Ούτε στο κτίσμα αυτό βρέθηκαν οστά, στάχτη ή άλλες ενδείξεις ταφικής χρήσης.

Δεν μας είναι εύκολο να διατυπώσουμε μια πειστική υπόθεση για τη λειτουργία αυτών των δύο παλαιοανακτορικών κτιρίων. Η θέση, το σχήμα, οι διαστάσεις,

5. Αρ. καταλόγου 6283. Πρόχειται για τύπο χαρακτηριστικό, που ξεχινά από τη MMIβ και χρονολογείται κυρίως στη MMII. Για παράδειγμα P.P. Betancourt, *Minoan Objects from Vasilike, Pseira, Sphoungaras, Priniatikos Pyrgos and other Sites*, University of Pennsylvania, 1983, 25-26, πίν. 3, εικ. 7, αρ. 39, όπου και βιβλιογραφία.

6. Δεν έχουν ακόμα συγκολληθεί. Πρβλ. S. Andreou, *Pottery Groups of the Old Palace Period in Crete*, Ph. D. Diss. University of Cincinnati, 1978, εικ. 19, αρ. 18, από τα Μάλια.

ο τρόπος κτισμάτος, ο προσανατολισμός, το γεγονός ότι αποτελούν ζεύγος, είναι οπωσδήποτε επιχειρήματα για την ταύτισή τους με τάφους. Η σχετικά ύστερη χρονολόγηση δεν αποτελεί σοβαρό εμπόδιο γι' αυτό. Όμως, από την άλλη πλευρά, γνωρίζουμε ότι κυκλικοί τάφοι δεν υπάρχουν στην περιοχή, εκτός από ένα, μεσομινωικό επίσης, στη Μυρσίνη⁷. Είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι κτίσθηκαν ως τάφοι, αλλά δεν χρησιμοποιήθηκαν ποτέ, ή ότι η σύλησή τους υπήρξε τόσο πλήρης, ώστε δεν άφησε κανένα λείφαντο από την αρχική χρήση;

Ίσως.

Ας ελπίσουμε ότι νεώτερες έρευνες στην Ανατολική Κρήτη θα φωτίσουν το πρόβλημα.

β) Το ορθογώνιο τειχισμένο κτίριο:

Στην πρώτη, παλαιότερη φάση της κατάληψης του λόφου των Κουφωτών ανήκει ένα μεγάλο ορθογώνιο οικοδόμημα, διαστάσεων $18 \times 27,5$ μ., εμβαδού περίπου πεντακοσίων τετραγωνικών μέτρων, με τρίαντα επτά χώρους και κεντρική αυλή. Είναι κτισμένο από μέτριες στο μέγεθος ακανόνιστες πέτρες, με λίγο χώμα ως συνδετικό υλικό. Οι εσωτερικοί του τοίχοι έχουν πλάτος $0,45-0,5$ μ. και οι εξωτερικοί $0,75-1,1$ μ. στα σημεία που παρουσιάζονται ενισχυμένοι με οδοντώσεις. Σώζονται σε ύψος $0,3-0,7$ μ. (Σχέδ. 1, Πίν. 66β-67α).

Το κτίριο αυτό είναι θεμελιωμένο απευθείας πάνω στο βράχο. Τα πατώματα των δωματίων αποτελούνται από πατημένο χώμα, που είχε στρωθεί για να εξομαλυνθούν τα φυσικά κοιλώματα, ενώ σε δύο περιπτώσεις υπάρχουν και θαλασσινά βότσαλα.

Η είσοδος είναι στα δυτικά και οδηγεί σε μια μακρόστενη αυλή, διαστάσεων $3,5 \times 21$ μ., πιθανότατα αρχικά πλακόστρωτη (Πίν. 67α). Τα δωμάτια είναι οργανωμένα σε μικρές ομάδες, που έχουν, οι περισσότερες, πρόσβαση προς την αυλή. Γύραρχει και μια δεύτερη, στενότερη, είσοδος, στα ανατολικά, από μια μικρή εξωτερική αυλή, με λείφαντα πλακόστρωσης. Στην ανατολική πλευρά του κτιρίου έχει γίνει μικρή μετασκευή. Καμιά ένδειξη για την ύπαρξη σκάλας, και επομένως ορόφου, δεν ανακαλύφθηκε. Είναι εξάλου πιθανό ότι οι τοίχοι ήταν εξ ολοκλήρου λιθόκτιστοι.

Το μεγάλο αυτό ορθογώνιο κτίριο περιβάλλεται από τείχος, πάχους $1,3-1,5$ μ. στις τρεις πλευρές του, το οποίο μάλλον συνεχίζόταν και στην τέταρτη (νότια), όπου θα ήταν και η είσοδος, από την πλευρά της πεδιάδας.

Το τείχος είναι κτισμένο όπως και οι υπόλοιποι τοίχοι της ανασκαφής, εκτός από το γεγονός ότι έχουν χρησιμοποιηθεί σ' αυτό κάπως μεγαλύτερες πέτρες. Σήμερα σώζεται μόνον η θεμελίωσή του. Χαρακτηριστικές, και ιδιαίτερα ενδιαφέ-

ρουσες, είναι ημικυκλικές περίπου ενισχύσεις, τρεις στη βόρεια πλευρά και άλλη μια στη νοτιοδυτική γωνία (Σχέδ. 1, Πίν. 67β-68α).

Στα βόρεια του κτιρίου, μέσα από το τείχος, βρέθηκε ένα κυκλικό κτίσμα, με διάμετρο 3,1 μ. και πάχος τοιχώματος 0,4 μ. Φαίνεται πως ήταν αρχικά μια ελαφριά κατασκευή, χωρίς μεγάλο ύφος, μάλλον ένα είδος «κουλούρας». Το δάπεδό της είναι χαλικόστρωτο (Σχέδ. 1, Πίν. 68β).

Η αρχιτεκτονική μορφή του κτιρίου των Κουφωτών είναι χωρίς παράλληλα στη μινωική Κρήτη, αλλά και γενικότερα στον κόσμο του Αιγαίου. Εντελώς νέα στοιχεία είναι η συμμετρία και η κανονικότητα της κάτοφης. Σημειώνουμε ακόμα την ύπαρξη κεντρικής αυλής, του πρωιμότερου ίσως σαφούς δείγματος αυτού του στοιχείου, που χαρακτηρίζει αργότερα τα ανάκτορα. Ιδιαίτερο πρόβλημα αποτελεί το τείχος, όχι τόσο για τη μορφή του, αλλά κυρίως για την ίδια την ύπαρξη του, εφόσον δεν γνωρίζουμε τίποτα για τις ιστορικές συνθήκες που οδήγησαν στην κατασκευή του⁸.

Το κτίριο αυτό χρησιμοποιήθηκε για σύντομο χρονικό διάστημα και εγκαταλείφθηκε. Δεν υπάρχουν έχνη βίσαιης καταστροφής, ούτε καν είναι βέβαιο αν το τείχος επετέλεσε τον αμυντικό σκοπό του. Πράγματι δεν βρέθηκαν καθόλου όπλα στον χώρο.

Τα κινητά ευρήματα δεν είναι εξάλλου ιδιαίτερα διαφωτιστικά. Η κεραμεική παρουσιάζεται πολύ διαβρωμένη. Πάντως ταυτίσθηκαν αρκετά σχήματα, που χρονολογούνται στη ΜΜΙα. Χαρακτηριστικά είναι κύπελλα (Πίν. 69α-β)⁹, πινά-

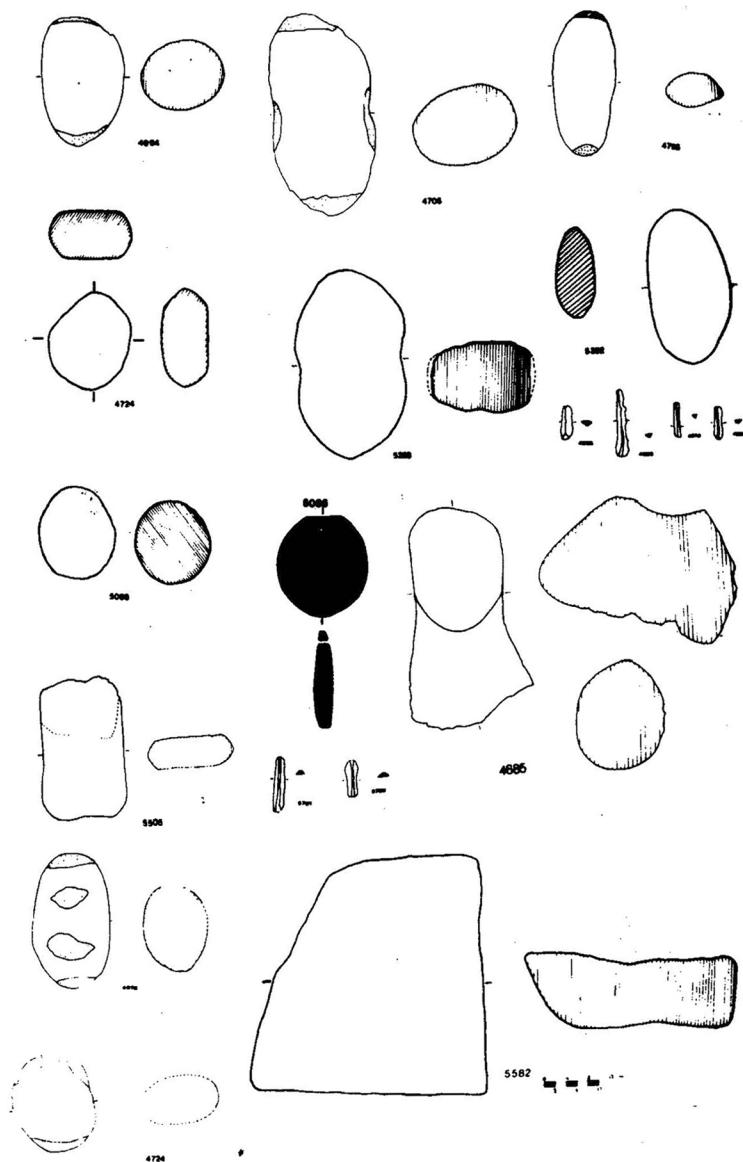
8. Γνωστά είναι τα τείχη της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στις Κυκλαδίδες (Χ. Τσούντας, «Κυκλαδικά». A.E. 1899, 115-131. C. Doumas, «Notes on Early Cycladic Architecture». A.A. 1972, 152-159, 162-163) τη Ραφήνα στην Αττική (Δ.Ρ. Θεοχάρης, «Ανασκαφή ἐν Ἀραφήνι». P.A.E. 1953, 111) τη Λέρνα στην Αργολίδα (J.L. Caskey, «Excavations at Lerna, 1957». *Hesperia* 27 (1958) 133-135. Του ίδιου, «The Early Bronze Age in the Argolid». *Hesperia* 29 (1960) 288-289).

Όλα αυτά τα τείχη κατασκευαστικά παρουσιάζουν κάποιες ομοιότητες με το τείχος της Αγίας Φωτιάς, ίδιως στην ύπαρξη ενισχύσεων, με τη διαφορά ότι στο μεταγενέστερο μινωικό παράδειγμα οι ενισχύσεις είναι συμπαγείς.

Πρόκειται για το πρώτο ανασκαμμένο ΜΜΙ τείχος της Κρήτης. Ο οχυρωματικός του χαρακτήρας δεν μπορεί εύκολα να αμφισβητηθεί. Επιβεβαιώνονται έτσι οι παρατηρήσεις του καθηγητή Σ. Αλεξίου (Σ. Αλεξίου, «Προανακτορικές ακροπόδεις της Κρήτης». Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Αθήναι 1978, 9-22. Του ίδιου, «Τείχη και ακροπόδεις στη μινωική Κρήτη». Κρητολογία 8 (1979) 41-56) που βασίζονται στην ίδια κατασκευή των χώρων.

9. Αρ. καταλόγου 6044 (πίν. 69α). Έφος: 0,065 μ. Διάμετρος: (βάσης) 0,058 μ. (χειλους) 0,117 μ. Συγκαλλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο στο σώμα και το χείλος. Πηλός: κιτρινωπός, λεπτός. Ολόβαφο εσωτερικά και εξωτερικά με καστανόμαυρη βαφή.

Ο τύπος ξεκινά στην ΠΜΙΙΙ, συνήθως με λευκή διακόσμηση, στην Ανατολική Κρήτη. E.H. Hall, «Early Minoan III Ware from the North Trench», στο H. Boyd-Hawes, *Gournia, Philadelphia* 1908, 57, εικ. 41. Της ίδιας, *Excavations in Eastern Crete, Sphoungaras*, University of Pennsylvania, The Museum's Anthropological Publications, III, No 2, Philadelphia 1912,

Σχ. 2. Αγία Φωτιά Σητείας. Λίθινα εργαλεία και πήλινο υφαντικό βάρος.

κια (Πίν. 69γ)¹⁰ καθώς και κλειστά αγγεία με ανάγλυφη διακόσμηση, που φαίνεται πως συνδέονταν με την ομάδα των Πατερικών (Πίν.. 69δ)¹¹.

Αντίθετα, λίθινα εργαλεία βρέθηκαν σε μεγάλες ποσότητες, κατασκευασμένα τόσο από ντόπιες πέτρες (τριβεία, τριπτήρες και πελέκεις) (Πίν. 70α-β, Σχέδ. 2) όσο και από οφιανό (Πίν. 70γ, Σχέδ. 2). Επεξεργασία του οφιανού γινόταν επί τόπου.

Φαίνεται ότι οι κάτοικοι του κτιρίου είχαν την ευκαιρία να πάρουν μαζί τους όλα τα πολύτιμα αντικείμενα (αν υπήρχαν). Δεν έχουμε ενδείξεις για τον καθορισμό ενός χώρου ως ιερού, ούτε ταυτίσθηκαν αποθήκες. Τα εργαλεία εξάλλου

50, εικ. 23, B). Κατά τη ΜΜΙα απαντά επίσης με διακόσμηση ανοικτόχρωμη πάνω σε σκούρο βάθος. P. Demargne, *Mallia, Necropoles I, Etudes Crétoises VII*, Paris 1945, 18, πίν. XXXV, 1, αρ. 9155. R.B. Seager, *Report of Excavations at Vasiliki, Crete in 1906*, Transactions of the Department of Archaeology, Free Museum of Science and Art, 2 (1906-1907) 126, εικ. 9). Στην ίδια φάση χρονολογούνται και τα κνωσιακά αντίστοιχα (D. Mackenzie, «The Pottery of Knossos». J.H.S. 23 (1903) 180, εικ. 6, αρ. 6). Στοιχείο πρωιμότητας είναι η τανιώτη λαβή, ενώ αργότερα, από τη ΜΜΙβ εμφανίζονται λαβές κυκλικής τομής. (P.P. Betancourt, ά.π., 49, εικ. 13, αρ. 128).

10. Αρ. καταλόγου 6285 (πίν. 69β). Ύψος: 0,055 μ. Διάμετρος: (βάσης) 0,044 μ. (χειλίους) 0,075 μ. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο στο σώμα και το χείλος. Πηλός: καστανοχίτρινος, λεπτός. Ολόβαφο εσωτερικά και εξωτερικά με μαύρη βαφή. Εντάσσεται επίσης στα πλαίσια της ΜΜΙα της Ανατολικής Κρήτης. S. Andreou, ά.π., εικ. 11, αρ. 22.

11. Αρ. καταλόγου 6043 (Πίν. 69γ). Ύψος: 0,034 μ. Διάμετρος: (βάσης) 0,095 μ. (χειλίους) 0,225 μ. Συγκολλημένο από πολλά όστρακα και συμπληρωμένο σε μεγάλο τμήμα του σώματος και του χείλους. Πηλός πορτοκαλής, μάλλον λεπτός, με λίγες προσμίξεις. Ολόβαφο εσωτερικά και εξωτερικά με κοκκινοχρόα στανη βαφή.

Ο τύπος είναι αρχετά κοινός. Παραδείγματα από τη Μεσαρά, (S. Xanthoudides, *The Vaulted Tombs of Mesara*, Liverpool and London 1924, 58, πίν. XXXV, αρ. 5082. L. Banti, «La grande tomba a tholos di Haghia Triada»¹² Annuario 13-14 (1930-1931), 218, εικ. 122, αρ. 275. Σ. Μαρινάτος, «Δύο πρώιμοι μινωικοί τάφοι επί Βορού Μεσαράς». A.D. 13 (1930-1931) 137-170, εικ. 23) από την Κνωσό (A. Evans, «Excavations at Knossos». B.S.A. IX (1902-1903) 96, εικ. 66, Ν) από τα Γιοφυράκια, σε ένα σύνολο που περιλαμβάνει και ένα εισαγμένο από την Ανατολική Κρήτη ΠΜΙII αγγείο (Σ. Μαρινάτος, «Γιοφυράκια», A.D. 15 (1933-1935) Παράρτημα, 49, εικ. 1, αρ. 7) από τα Μάλια. P. Demargne, ά.π., πίν. XXXIV.1, (άνω δεξιά).

12. Αρ. καταλόγου 6071 (πίν. 69δ). Αμφορέας. Αποτελείται από πολλά κομμάτια, συγκολλημένα από όστρακα, τα οποία δύναται να κολλούν μεταξύ τους ώστε να απαρτισθεί πλήρες το αγγείο. Βάση: πλατεία, επίπεδη. Σώμα: μάλλον σφαιρικό-ωοειδές. Λαιμός ευρύς, χαμηλός. Χείλος: Δεν σώζεται. Λαβές: κάθετες, κυκλικής τομής, από το χείλος στον ώμο. Πηλός: κιτρινωτός, μάλλον λεπτός, με προσμίξεις. Βαφή: μαύρη, πολύ εξίτηλη. Διακόσμηση: ολόβαφο εξωτερικά και εσωτερικά. Στον ώμο τρία κάθετα ανάγλυφα σχοινιά, τα δύο από τα οποία φέρουν λοξές εγχαράξεις.

To είδος αυτό διακόσμησης θυμίζει πολύ μερικά αγγεία των Πατερικών. (N. Bonacasa, «Paterikies: Una stazione medio-minoica fra Haghia Triada e Festos», Annuario 29-30 (1967-1968) 48, εικ. 33, 34). Πρβλ. αντίστοιχα από τη Φαιστό (D. Levi, «Gli scavi di Festos nel 1956 e 1957», Annuario 35-36 (1957-1958) 172, 175, εικ. 356) και τους Δραχόνες. (S. Xanthoudides, ά.π., πίν. XLI, αρ. 5672).

υπήρχαν παντού. Μόνο ένα δωμάτιο ήταν εργαστήριο για την επεξεργασία σιτηρών (Πίν. 71α) και σε άλλα δύο βρέθηκαν ενδείξεις για την παρασκευή φαγητού. Ένα εργαστήριο οφίανου υπήρχε έξω από το ορθογώνιο κτίριο, στη νότια πλευρά (Πίν. 71β). Ενδιαφέρον είναι ότι βρέθηκε μόνον ένα υφαντικό βάρος.

Η σύγκριση με τη σύγχρονη ελλειφειδή οικία του Χαμαϊζιού, με την οποία υπάρχουν ομοιότητες, αλλά και διαφορές, μπορεί ίσως να οδηγήσει σε κάποιες υποθέσεις και για το οικοδόμημα της Αγίας Φωτιάς¹².

Πρέπει πάντως να τονισθεί ότι το απομονωμένο, προς τα παρόν τουλάχιστον, αυτό εύρημα, αποτελεί οργανωμένη εγκατάσταση, για την κατασκευή της οποίας ασφαλώς χρειάσθηκε κινητοποίηση μεγάλης εργατικής δύναμης. Επομένως, το μόνο ίσως συμπέρασμα, που μπορεί να εξαχθεί, είτε δεχθούμε ότι αποτελεί προδρομική μορφή των αναχτόρων, είτε όχι, είναι ότι πρόκειται για έργο κοινωνίας με ισχυρή οργάνωση και συνοχή.

B. Η επιφανειακή έρευνα

Το ερώτημα που προέκυπτε μετά την ανακάλυψη του κτιρίου στο λόφο των Κουφωτών ήταν αν αυτό αποτελούσε ένα είδος απομονωμένου κάστρου, ή αν ανήκε σε ένα οικισμό. Για το λόγο αυτό, καθώς και για την εντόπιση άλλων θέσεων, έγινε, σε έκταση χιλίων στρεμμάτων, η επιφανειακή έρευνα, που κάλυψε όλη την πεδιάδα, και το λόφο που βρίσκεται στα νότια του σημερινού χωριού της Αγίας Φωτιάς.

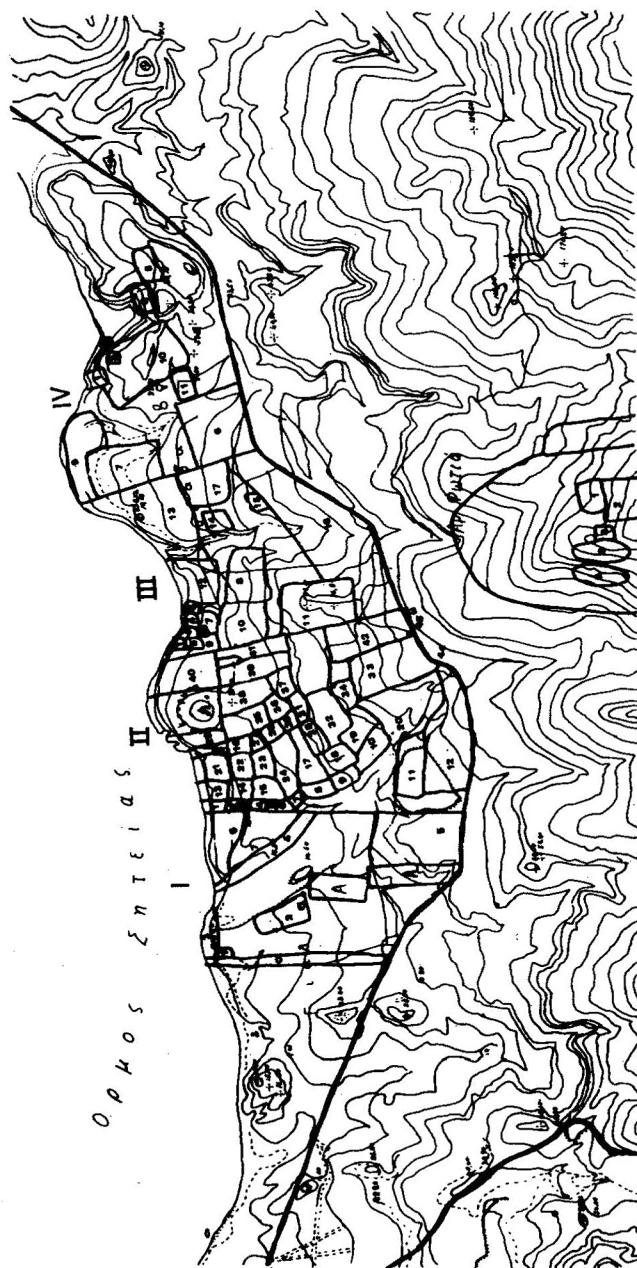
Χρησιμοποιήθηκε ο χάρτης της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού, σε κλίμακα 1/5000 και η περιοχή χωρίσθηκε σε πέντε τομείς (I, II, III, IV και V) (Σχέδ. 3). Κάθε τομέας υποδιαιρέθηκε σε μικρότερα τμήματα, το καθένα από τα οποία πήρε ένα αραβικό αριθμό ανεξάρτητα από την ύπαρξη οστράκων ή μη.

Συλλέχθηκαν πολλά όστρακα, συγχεκριμένα επτά χιλιάδες πεντακόσια, από διάφορες φάσεις της μινωικής περιόδου και νεώτερα. Η αναλυτική μελέτη της κεραμικής θα αποτελέσει αντικείμενο χωριστής δημοσίευσης. Εδώ περιοριζόμαστε στην παράθεση μερικών πρώτων πληροφοριών.

Δυστυχώς δεν έγινε δυνατό να εντοπισθούν ούτε ο οικισμός στον οποίον ανήκε το πρωτομινωικό νεκροταφείο, ούτε οικισμός της εποχής του μεγάλου κτιρίου ή των χυλικών κατασκευών. Ένα μεγάλο τμήμα της πεδινής έκτασης έχει υποστεί συστηματική καλλιέργεια τα τελευταία χρόνια, η οποία πιθανότατα κατέστρεψε τα ευαίσθητα αρχιτεκτονικά λείψανα. Ωστόσο, πρέπει να τονισθεί ότι αυτή

12. Για τις πρόσφατες έρευνες στο ελλειφειδές κτίριο, που ανέσκαψε ο Ξανθουδίδης, K. Davaras, «The Oval House at Chamaizi Reconsidered». A.A.A. 5 (1972) 283-288, του ίδιου, «Νέαι έρευναι εις τήν ελλειφειδή οικίαν Χαμαϊζιού». Περιγραμμένα του Γ' Κρητολογικού Συνεδρίου, 'Αθηναί 1973, 46-53. Για τη σύγκριση των κτιρίων Χαμαϊζιού και Αγίας Φωτιάς, M. Τσιποπούλου, σ.π.

ΑΓΙΑ ΦΩΤΙΑ ΣΗΤΕΙΑΣ 1985
Επιφανειακή Ερευνα

Σχ. 3. Αγία Φωτιά Σητείας. Χάρτης της επιφανειακής έρευνας.

η πεδιάδα αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του μνημειακού συνόλου της Αγίας Φωτιάς, και η σημασία της ήταν όχι μόνον πολύ ζωτική για τους πρώιμους κατοίκους του χώρου, αλλά ασφαλώς απετέλεσε και έναν από τους λόγους, ίσως τον ουσιαστικότερο, που οδήγησαν στις πρώτες εγκαταστάσεις¹³.

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα αποτελέσματα της επιφανειακής έρευνας είναι ότι εντοπίσθηκαν, σ' όλη την έκταση του πρωτομινωικού νεκροταφείου, πάρα πολλά MMIII/YMI όστρακα καθώς και τοίχος της ιδιαί φάσης.

Πιο αναλυτικά:

- Στον τομέα I τα όστρακα ήταν λίγα, χυρίως προανακτορικά, αλλά και MMIII/YMI και λιγότερα YMIII και ρωμαϊκά.
- Στον τομέα II υπήρχαν πάρα πολλά όστρακα MMIII/YMI και YMIII καθώς και κάπως λιγότερα προανακτορικά και ρωμαϊκά.
- Στον τομέα III ήταν εντυπωσιακά πολλά τα MMIII/YMI, πολύ λιγότερα τα YMIII και τα ρωμαϊκά, και ελάχιστα τα προανακτορικά όστρακα.
- Στον τομέα IV, όπου το πρωτομινωικό νεκροταφείο, υπήρχαν πολλά MMIII/YMI και λίγα YMIII όστρακα.
- Στον τομέα V τέλος, πάνω στο λόφο, υπήρχαν αρχετά MMIII/YMI και YMIII όστρακα, ελάχιστα ρωμαϊκά, και πολλά του 7ου αιώνα π.Χ., ανάμεσα στα οποία και κομμάτια πίθων με ανάγλυφη και εμπίεστη διακόσμηση.

II. ΠΕΤΡΑΣ

Η δεύτερη θέση που ερευνάται, με πολύ καλά αποτελέσματα επίσης, είναι ο Πετράς. Πρόκειται για ένα σύνολο τεσσάρων λόφων με δύο κοιλάδες ανάμεσά τους, οι οποίες στην αρχαιότητα ήταν καλυμμένες με νερό, σχηματίζοντας έτσι δύο ασφαλή λιμάνια. Βρίσκονται στα ανατολικά της σημερινής πόλης της Σητείας, σε απόσταση περίπου χιλίων πεντακοσίων μέτρων απ' αυτήν, δίπλα στη θάλασσα. Ο χώρος παρουσιάζει έντονη τουριστική ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια, κατά

13. Είναι ευτύχημα ότι η πεδιάδα αυτή έχει μείνει μέχρι σήμερα ελεύθερη από κτίσματα, ακριβώς γιατί απετέλεσε και για τους σύγχρονους κατοίκους της Αγίας Φωτιάς το μόνο καλλιεργήσιμο χώρο. Σήμερα, που οι παραδοσιακές μορφές ζωής και εκμετάλλευσης της γης αλλάζουν με τρήγορους ρυθμούς, ο χώρος απειλείται από αποσπάσματικές προσπάθειες «εξιπούσης» οι οποίες μπορούν ενδολία και ανεπανόρθωτα να τον καταστρέψουν, δηλοδή με την εγκατάσταση θερμοκηπίων και τουριστικών μονάδων. Ελπίζουμε και ευχόμαστε τα χωροταξικά σχέδια, που πρόκειται σύντομα να γίνουν, ώστε θα σεβασθούν την ενότητα «μνημεία-περιβάλλον». Για το θέμα βλ. περισσότερα στη δημοσίευση της επιφανειακής έρευνας: M. Tsipopoulou, Archaeological Survey at Aghia Photia, Siteia, Crete, παρόλον. Οπωσδήποτε επισημαίνουμε ότι η ευαισθησία του Δήμου Σητείας, που χρηματοδότησε πλήρη επιφανειακή έρευνα είναι ιδιαίτερα θετική και ενθαρρυντική προς αυτή την κατεύθυνση.

τη διάρκεια της οποίας δεν αποφεύχθηκαν, δυστυχώς, και καταστροφές αρχαίων.

Στον Πετρά είχε κάνει μια μικρή ανασκαφική έρευνα η Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή, διαρκείας μόλις δύο ημερών, στις αρχές του αιώνα, κατά την οποία επισημάνθηκε η ύπαρξη ενός μινωικού οικισμού¹⁴.

Οι δικές μας έρευνες ξεχίνησαν το 1985. Έγινε ανασκαφή σε δύο περιόδους (1985, 1986) και μια επιφανειακή έρευνα, που κάλυψε τους τέσσερεις λόφους, τον Ιούλιο 1986.

A. Η ανασκαφή

Ξεκινήσαμε σε ένα από τα άνδηρα της ανατολικής πλαγιάς του λόφου I του Πετρά, χώρο ελεύθερο από κτίσματα και χωρίς ίχνη πρόσφατης καλλιέργειας, όπου σωζόταν μικρό τμήμα επιφανειακού τοίχου.

Σήμερα έχει αποκαλυφθεί το μεγαλύτερο μέρος ενός μεγάλου σπιτιού της ΥΜΙα. Όλα τα δωμάτια που έχουν ερευνηθεί ήταν υπόγεια, όπως δείχνουν οι πολλοί λύχνοι και η απουσία θυρών προς τα έξω. Οι τοίχοι είναι κτισμένοι από ακανόνιστες πέτρες, και μόνον σε μερικές από τις γωνίες υπάρχουν κανονικά κομμένοι παραλληλεπίδεις ασβεστολιθικοί ογκόλιθοι. Στον δρόφο οδηγούσε λίθινη σκάλα, κατεστραμμένη σήμερα. Διαπιστώθηκε ότι τα δωμάτια του ορόφου ήταν πλακόστρωτα (Σχέδ. 4, Πίν. 72α).

Το σπίτι αυτό εγκαταλείφθηκε κατά τη διάρκεια της ΥΜΙα, και μάλλον σε μια πρώιμη φάση της, όπως φαίνεται από την παρουσία αρκετών οστράκων και αγγείων σε τεχνική Light on Dark. Η καταστροφή προήλθε πιθανότατα από σεισμό, όπως δείχνει η κακή διατήρηση των τοίχων του, ιδιαίτερα των κάθετων. Οι τοίχοι έχουν πλάτος 0,5-0,6 μ.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ήταν η ανεύρεση μιας εγκατάστασης πατητηριού σταφυλιών, που αποτελείται από δύο δωμάτια, το ένα από τα οποία πλακόστρωτο (Σχέδ. 4, χώροι Α και Μ). Ο ληνός είναι λίθινος και βρέθηκε ακέραιος, αποτελώντας μοναδικό δείγμα, απ' όσο γνωρίζουμε, για τη μινωική Κρήτη (Σχέδ. 5). Αχριβώς μπροστά από τον χρουνό του είχε σκαφθεί λάκκος, κάτω από το πάτωμα, μέσα στον οποίο βρέθηκαν δύο ακέραιοι πίθοι, ένας ύψους 1,2 μ. και ένας μικρότερος, με σχοινοειδή διακόσμηση, ύψους 0,5 μ. (Πίν. 72β). Στο δεύτερο δωμάτιο, στα δυτικά του πρώτου, υπήρχε άλλος ένας μεγάλος πίθος για την αποθήκευση του υγρού. Στο πάτωμα αυτού του δωματίου (Μ) βρέθηκαν ίχνη χοιριάματος. Ανάμεσα στα δύο δωμάτια η πόρτα ήταν πιθανώς ξύλινη.

Σημειώνουμε ακόμα την εύρεση δύο χώρων για παρασκευή φαγητού, όπου αποκαλύφθηκαν τριποδικά αγγεία και εστίες (δωμάτια Ξ και Λ). Στον ένα απ'

14. R.C. Bosanquet, «Excavations at Petras.» B.S.A. VIII (1901-1902) 282-285.

αυτούς, τον Ξ, κάτω από τη σκάλα (Σχέδ. 4) υπήρχαν ακόμα τουλάχιστον εξήντα αγγεία, αμφορείς, πρόχοι, οινοχόες, κύπελλα και λύχνοι, τα περισσότερα ολόκληρα, που δεν αποκλείεται να ήταν αρχικά τοποθετημένα σε ράφια, γιατί βρέθηκαν πεσμένα κατά μήκος των τοίχων (Πίν. 73α). Ο χώρος αυτός, δίχως πόρτα προς τα έξω, σε σχήμα Γ, έχει διαστάσεις $2,5 \times 3$ μ.

Όλοι οι τοίχοι των υπογείων έφεραν αρχικά κονιάματα, αρχετά από τα οποία βρέθηκαν στη θέση τους. Εξάλλου, πεσμένα από τον όροφο κονιάματα έφεραν χρώματα, κόκκινο, κίτρινο και μάυρο. Ένα μέρος της ανωδομής ήταν πλινθόκτιστο, ενώ ένας από τους εσωτερικούς τοίχους ήταν κατασκευασμένος σχεδόν ολόκληρος από πλίνθους, που είχαν καταπέσει (χώρος Λ). Σωζόταν στη θέση της η θεμελιώση του, από μικρές πέτρες.

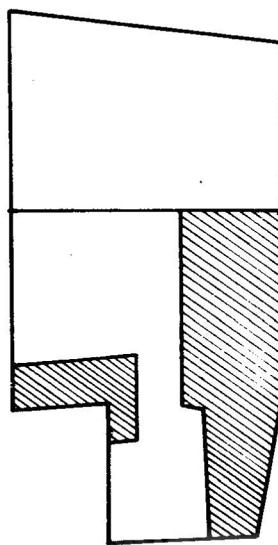
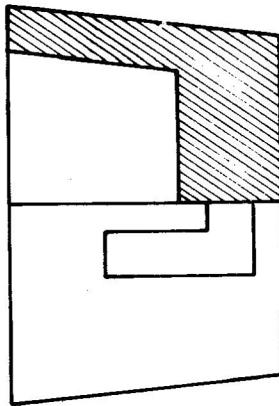
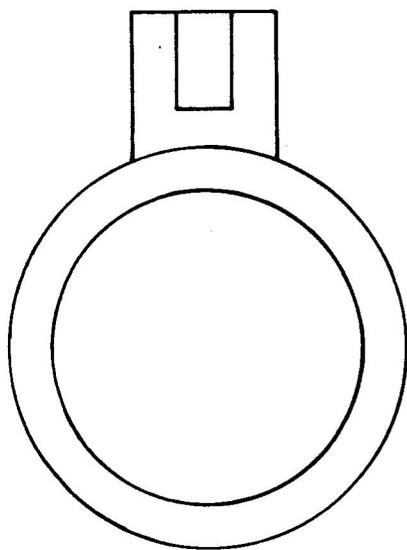
Ένα ή περισσότερα από τα δωμάτια του ορόφου είχαν λατρευτική χρήση, όπως δείχνουν τα πεσμένα ειδώλια, ένα ανθρώπινο και κέρατα από ειδώλια βοδιών, πεθώς και ένας πήλινος κέρνος.

Παρόλο που η έρευνα περιορίσθηκε προς το παρόν σε ένα μόνον σπίτι, στην πλαγιά του λόφου, τα πρώτα ευρήματα δείχνουν ένα αρχετά υψηλό επίπεδο ζωής. Εκτός από τα πήλινα αγγεία, που ξεπέρασαν τα πεντακόσια, στις δύο περιόδους της ανασκαφής¹⁵ ανακαλύφθηκαν ακόμα λίθινα αγγεία, πολλά λίθινα εργαλεία (τριβεία, τριπτήρες, πελέκεις και λεπίδες οφιανού) (Πίν. 73β-74α), υφαντικά βάρη διαφόρων τύπων, δισκοειδή, παραλληλεπίπεδα και κυβικά, που βρέθηκαν κατά δεκάδες (Πίν. 74β-74δ), μερικές χάνδρες και μια χάλκινη περόνη από στριφτό σύρμα.

Εκτός από την ΥΜΙα, που φαίνεται πως αποτελεί την κύρια φάση του οικισμού του Πετρά, η ανασκαφική έρευνα έδωσε στοιχεία και για την παλαιότερη και για τη νεώτερη ιστορία του χώρου. Συγχειριμένα διαπιστώθηκε ότι το σπίτι που ανασκάπτεται είχε θεμελιώθει πάνω σε λείφανα κτίσματος της ΜΜΙΙ, το οποίο δεν ερευνήθηκε ακόμα σε έκταση, αλλά διαπιστώθηκε η ύπαρξη καμαραϊκής κεραμεικής (Σχέδ. 4). Εξάλλου, στη βαθειά τομή, που έγινε στο δωμάτιο του πατητηριού για την εξαγωγή του μεγάλου ακέραιου πίθου, βρέθηκαν, κάτω από μισοκατεστραμμένο ΜΜΙΙ τοίχο, χωρίς στρωματογραφία, ούτε σύνδεση με αρχιτεκτονικά λείφανα, ΠΜ όστρακα, ρυθμών Πύργου, Αγίου Ονουφρίου και Βασιλικής μαζί, ακριβώς πάνω από το παρθένο έδαφος.

Μετά την εγκατάλειψη του σπιτιού της ΥΜΙα, ένα τμήμα του χώρου ξανασυγκρίθηκε, στην ΥΜΙΙΑ (Σχέδ. 4). Η έρευνα της φάσης αυτής δεν ολοκληρώθηκε. Ιδιαίτερα ενδιαφέρων ήταν ένας κτιστός λάχχος, γεμισμένος με λείφανα της παλαιότερης περιόδου (Σχέδ. 4, χώρος Θ).

15. Τα στοιχεία που παρουσιάζονται εδώ αποτελούν απλώς τις πρώτες εντυπώσεις και βασίζονται αποκλειστικά στα ανασκαφικά δεδομένα. Δυστυχώς η κεραμεική του Πετρά, εξαιτίας άλλων προτεραιοτήτων της Εφορείας, δεν έχει ακόμα συντηρηθεί.

Σχ. 5. Πετρός Δημήτρας. Ο λιθινός ληρός.

Προς το τέλος της φετεινής ανασκαφής αποκαλύφθηκε ο εξωτερικός, καμπυλόγραμμος, τοίχος ενός δεύτερου σπιτιού, επίσης της YMΙα, στα νότια του πρώτου (Σχέδ. 4).

Στη βορειοδυτική πλαγιά του λόφου I, όπου έγιναν δοκιμαστικές τομές, σε απόσταση πενήντα μέτρων από την κυρίως ανασκαφή, βρέθηκαν επίσης λείψανα κατάληψης της YMΙα, σε κακή κατάσταση διατήρησης.

Ο οικισμός του Πετρά ήταν οργανωμένος σε άνδρα, μερικά από τα οποία αντιστοιχούν με τα σημερινά. Ένας από τους αναλημματικούς τοίχους καθαρίσθηκε επίσης φέτος, σε μικρή έκταση.

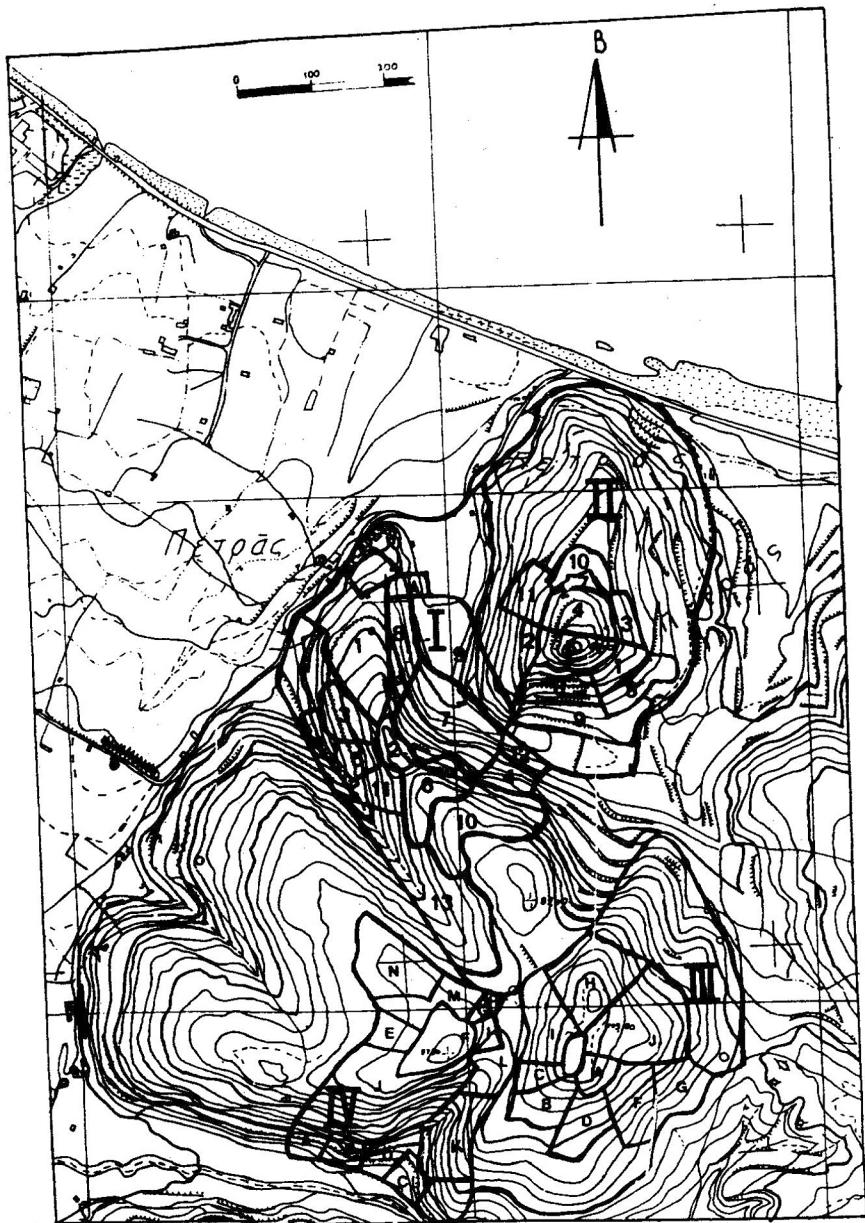
Στην κορυφή του λόφου υπάρχει εκτεταμένος επίπεδος χώρος, πολλών εκατοντάδων τετραγωνικών μέτρων, όπου σώζονται επιφανειακά αρχιτεκτονικά λείψανα. Δεν αποκλείεται η πολεοδομική οργάνωση του Πετρά να ήταν ανάλογη μ' αυτήν των Γουρνιών (οι δύο θέσεις έχουν πολλά κοινά σημεία και από τοπογραφική άποψη) και είναι πολύ πιθανό στο υψηλό αυτό σημείο να υπάρχει σημαντικό κτίριο ή κτίρια.

Στους δυτικούς πρόποδες του λόφου, ακριβώς στα ανατολικά της κοιλάδας που σχηματίζει σήμερα ο ποταμός Παντέλης (ή Στόμιον) σώζεται τμήμα ισχυρού τείχους, κτισμένου από μεγάλες ακανόνιστες πέτρες. Έχει ύψος τριών μέτρων και μήκος είκοσι (Σχέδ. 6). Το πάχος του δεν είναι ορατό, γιατί ακριβώς πάνω του βρίσκεται σήμερα ο αγροτικός δρόμος του σύγχρονου οικισμού. Το τείχος αυτό σχηματίζει και ένα ογκώδη, περίπου τετράγωνο πύργο. Στη φετεινή ανασκαφική περίοδο, μικρή στρωματογραφική τομή έδειξε ότι χρονολογείται στην κύρια φάση του οικισμού την YMΙα. Φαίνεται πως χρησίμευε για να κλείνει το λόφο του Πετρά από την πλευρά της θάλασσας.

Η συνέχιση της έρευνας, ιδιαίτερα με τον καταρτισμό μιας επιστημονικής ομάδας και την προώθηση των απαλλοτριώσεων, θα βοηθήσει να κερδήθει άλλη μια σημαντική θέση στην Ανατολική Κρήτη, η μινωική Σητεία.

B. Η επιφανειακή έρευνα

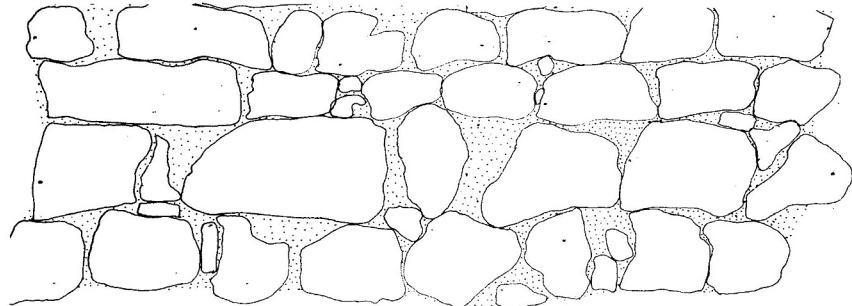
Χάρη στο ενδιαφέρον και τη χρηματοδότηση του Δήμου Σητείας, έγινε δυνατή φέτος η επιφανειακή έρευνα όλης της περιοχής του Πετρά. Σκοπός μας ήταν ο καθορισμός της έκτασης του μινωικού οικισμού, καθώς και ο εντοπισμός άλλων θέσεων διαφόρων εποχών. Χρησιμοποιήθηκε χάρτης της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού σε κλίμακα 1/5000. Οι τέσσερεις λόφοι απετέλεσαν τους τομείς της έρευνας και πήραν τους αριθμούς I, II, III και IV. Κάθε τομέας χωρίσθηκε σε μικρότερα τμήματα εκατό ως πεντακοσίων τετραγωνικών μέτρων, ανάλογα με τη μορφολογία του εδάφους, που πήραν αραβικούς αριθμούς. Μαζεύτηκαν τα περισσότερα άστρακα και αφέθηκαν αρκετά ακόμα στη θέση τους, ώστε να μη αλλοιωθεί ολοκληρωτικά η εικόνα του χώρου (Σχέδ. 7).

Τα λείφανα κατοίκησης ήταν πυκνά και στους τέσσερις λόφους. Ιδιαίτερα ο λόφος που ανασκάπτεται (I) ήταν ολόκληρος κατοικημένος: στις πλευρές του και στην κορυφή του βρέθηκαν τοίχοι, όστρακα, ΥΜΙ και ΥΜΙΙΙ, κομμάτια λίθινων αγγείων, λίθινα εργαλεία και πήλινα υφαντικά βάρη. ΠΜ όστρακα, κυρίως ρυθμού Βασιλικής, υπήρχαν στο νοτιότερο λόφο IV, ενώ ο λόφος II, στα ανατολικά του I, ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρων: στην ανατολική πλαγιά του υπάρχει εγκατάσταση της ΥΜΙ-ΙΙΙ, από την οποία προήλθαν πολλά όστρακα και ένας φακοειδής σφραγιδόλιθος από σάρδιο, άριστα διατηρημένος, με παρόσταση αιγάλγρου, ΥΜΙΙΙΑ. Στην κορυφή του ίδιου λόφου υπάρχει εγκατάσταση της τελευταίας νεολιθικής φάσης. Τα όστρακα απ' εκεί ήταν πολλά και μια πρώτη εξέτασή τους δείχνει σχέσεις με τα νοτιοανατολικά Δωδεκάνησα. Στην ίδια θέση βρέθηκε ένας εντυπωσιακός μεγάλος αριθμός οφιιανών σε λεπίδες, απολεπίσματα και πυρήνες, που δείχνουν επεξεργασία επιτόπου.

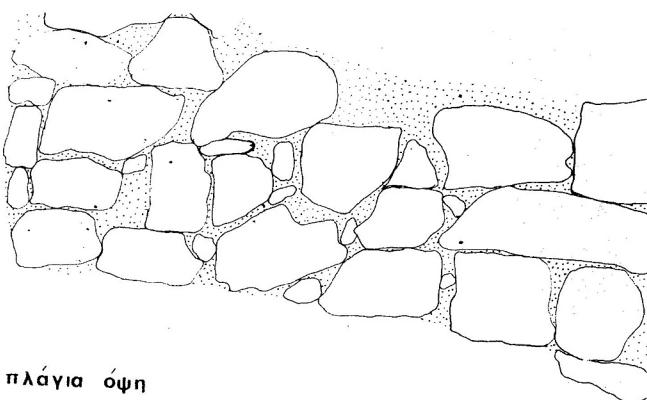
Είναι ίσως νωρίς ακόμα για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικών με τη μινωική κατοίκηση στην περιοχή της πόλης της Σητείας, τη σχέση των θέσεων μεταξύ τους, τις πιθανές εξαρτήσεις και τους λόγους των μετατοπίσεων. Οπωσδήποτε οι ενδείξεις που έχουμε ως τώρα στη δάσκαλη μας δείχνουν συνέχεια από την πρωτομινωική ως την υστερομινωική ΓΙ φάση. Η συνέχιση των ερευνών θα φωτίσει, ελπίζουμε, περισσότερο τα επιμέρους χαρακτηριστικά των θέσεων και τη σχέση τους, τόσο με την υπόλοιπη Κρήτη, όσο και με μακρινότερους χώρους.

ΜΕΤΑΞΙΑ ΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ

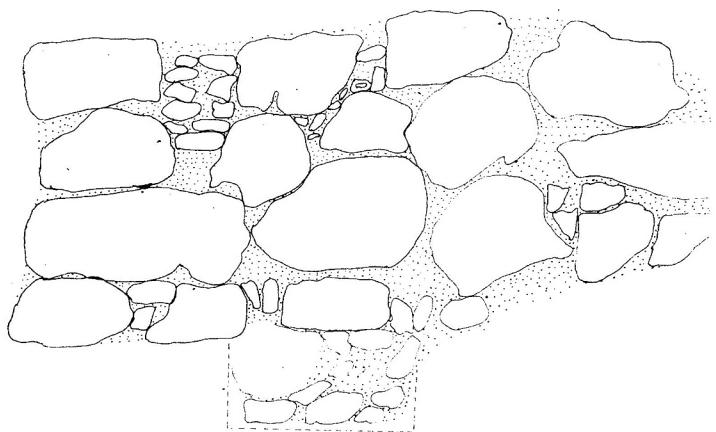
1

εμπρός οψη

πλάγια οψη

2

3

Κάτωσις σε σκίτσο μόνον μια προσδιορισμό σχήματος

1

2

3

“ΚΥΚΛΩΠΕΙΟ” ΤΕΙΧΟΣ

Σχ. 6. Πετράς Σητείας. Το τείχος.

ΤΑΞΙΔΙ ΤΣΙΜΠΟΥΛΟΥ

ΠΕΤΡΑΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

(1985 - 1986)

ΜΙΝΙΑΚΗ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ ΤΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

